

УДК 37(73)(092)

Лариса Рубан

**ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ В ДИСКУРСІ
ПОГЛЯДІВ АМЕРИКАНСЬКОГО ПЕДАГОГА ДЖОНА ХОЛТА
(1923–1985)**

Стаття розкриває погляди Джона Холта на педагогічну майстерність учителя, який забезпечує свободу думки, мовлення і дій учнів у шкільному середовищі. Американський педагог трактує майстерність учителя як вміння взаємодіяти з учнями, здійснювати дії, що приносять користь та уникати тих, які стають причиною навчальних невдач.

Ключові слова: педагогічна майстерність, навчальна невдача, страх, відчай, свобода, творчість, щастя.

В американському педагогічному просторі загальновідомим є ім'я Джона Калдвелла Холта (1923–1985) – теоретика альтернативного підходу до навчання. Його перша книга «Причини дитячих невдач» (вперше видана у 1964 році, останні перевидання 1983, 1992, 2002) вплинула на сучасну систему шкільної освіти, актуалізувавши проблему педагогічної майстерності вчителя і теоретично обґрунтувавши можливості й доцільності домашньої освіти.

Педагогічна спадщина Дж. Холта є надзвичайно актуальною і популярною, свідченням цього є активна діяльність громадської освітньої організації «Асоціація Джона Холта», яку педагог заснував у 1971 році і був її президентом до кінця життя. Сьогодні, президентом Асоціації є Патрік Фаренга (*Patrick Farenga*) – головний захисник сучасного руху в підтримку домашнього навчання, ідеолог, плідний автор, який зробив величезний внесок у освітні видання «Асоціації Джона Холта».

Майстерність учителя була в центрі уваги Дж. Холта. Саме цій тематиці присвячено його книги. До них належать: «Причини дитячих невдач» (*How children fail*), «Запорука дитячих успіхів» (*How children learn*), «Школа, яка не розвиває» (*The underachieving school*), «Що я робитиму в понеділок?» (*What do I do Monday?*), «Свобода і все, що проти неї» (*Freedom and beyond*), «Втеча від дитинства» (*Escape from childhood*), «Замість школи» (*Instead of education*), «Ніколи не пізно» (*Never too late*), «Навчи себе» (*Teach your own*), «Неперервне навчання» (*Learning all the time*).

Дослідженням педагогічної спадщини та життєвого шляху Дж. Холта займалися такі автори: Н. Геда (Росія), Л. Дянкова (Росія), Н. Крилова (Росія), Р. Міллер (R. Miller, США), К. Муртон (C. Murton, Великобританія), А. Рогозянський (Росія), С. Роджерс (C. Rodgers, США), Т. Спіглер (T. Spiegler, Німеччина), П. Фаренга (P. Farenga, США) та інші.

В Україні спадщина Дж. Холта залишається поза увагою.

Дж. Холт був одним із перших, хто намагався пояснити широкій громадськості причини незадовільного навчання учнів у школі, окреслити шляхи покращення освітнього розвитку дітей.

Педагог був переконаний, що причина невдач учнів криється в авторитарному навчанні. Він розумів, що демократична атмосфера (близька до домашньої) набагато краща для розвитку і росту дитини, ніж авторитарне оточення школи. В середині 60-х років Дж. Холт започаткував свій власний журнал «Особистісний ріст без шкільної освіти» (*Growing Without Schooling*). Багато батьків – прихильників Дж. Холта, друкували свій досвід домашнього навчання в цьому журналі, який став основою книги «Навчи себе» Дж. Холта. Ця книга і сьогодні є настільною книгою для прихильників домашнього навчання.

Дж. Холт встановив причини дитячих невдач на основі довготривалого педагогічного спостереження за результатами власної педагогічної діяльності та інших педагогічних працівників, на основі бесід з учнями та їх батьками.

Перша книга Дж. Холта «Причини дитячих невдач», що стала бестселером в 1964 році, розкриває таємниці невдач учнів під час навчання. Ця праця є своєрідним педагогічним щоденником.

Дж. Холт пов'язав причини дитячих невдач у навчанні з неправильною поведінкою вчителя (тобто актуалізував проблеми педагогічної майстерності).

За Дж. Холтом, *неправильною поведінкою вчителя є відсутність спостереження за діяльністю учнів на уроках і в позаурочний час*. Вчитель не вміє спостерігати за класом, а концентрує увагу на своїй діяльності.

Крім того, Дж. Холт порівнює вчителя у класі з людиною в темному лісі, яка тримає великого ліхтарика в руці. Куди б він не спрямовував ліхтарик, істоти, на яких потрапляє світло, поводяться вже не так, як вони поводити себе вночі. Таким чином, потрібно слідкувати за дітьми, щоб їхня поведінка змінилась. Якщо вчитель буде «світити ліхтарем» куди захоче, то він ніколи не зможе дізнатись про «нічне життя лісу» у повній мірі.

Вчитель не може охопити своєю увагою весь клас, він у змозі приділити увагу спочатку одному учневі, потім іншому. Діти знають, коли увага вчителя направлена на них і, тому, вони поводяться зовсім не так, якби увага вчителя була націлена на щось інше. Якщо під час уроку вчитель помічає, що діти заняті своїми справами, він наказує їм припинити. У цьому випадку, діти знають, що їм потрібно трішки почекати, доки вчитель повернеться до своєї роботи [4, с. 33–35].

Дж. Холт відмічає, що часто вчителі не помічають цього. Далі він з'ясовує причину такого невтішного стану. Вчителі проводять багато часу в одному класі, і на їхню думку, вони знаходяться в класі для того, щоб контролювати лише власну діяльність.

Педагог наголошує, що потрібно, щоб було більше таких ситуацій, в яких два досвідчених вчителя працюють в одному класі, навчають дітей і спостерігають за ними, розмірковують і обговорюють те, що вони почули і побачили у класі. На жаль, школи не можуть дозволити собі таку практику, вони ледве можуть оплачувати роботу одного вчителя в кожному класі.

За словами Дж. Холта, по-перше, вчитель повинен приготувати місце – фізичний, розумовий і емоційний простір, в якому учні матимуть змогу вести досить цікаве життя. По-друге, головне завдання вчителя – побачити, чим займаються учні в цьому просторі [4, с. 35].

Щоб краще пізнати своїх учнів, вчитель повинен дати їм свободу думки, мовлення і дії (у межах, дозволених школою), а потім вивчити їхні вчинки.

Якщо ми спостерігаємо за дітьми лише для того, щоб побачити чи виконують вони те, що від них вимагається, то ймовірніше, ми пропустимо найцікавіші і найважливіші риси, які притаманні нашим дітям. Ось чому, існує так багато вчителів, які мають величезний досвід, але досить мало знають про справжню природу дітей. Батьки, які навчають своїх дітей вдома, мають час і бажання, щоб пізнати своїх дітей, їхні інтереси, а також сигнали, за допомогою яких, вони показують і виражають свої почуття. Лише за умови, що вчителі в школах звільнять себе від традиційних завдань педагога (контроль, нагляд, оцінювання), вони зможуть достатньо вивчити своїх учнів і принести їм якомога більше користі [4, с. 32–37].

Дж. Холт є прикладом вчителя-дослідника, який наголошував на тому, що навчальна діяльність потребує постійного уважного спостереження за учнями.

До неправильної поведінки вчителя Дж. Холт відносить *негативне оцінювання вчителем пізнавальних здібностей учнів, що призводить до різкого зниження у цих дітей інтересу до навчання і до заниженої самооцінки*. Так, Дж. Холт говорить про те, що учні з заниженою самооцінкою дуже часто не хочуть сприймати той чи інший матеріал. Вони навіть не докладають зусиль, щоб зрозуміти його. Часом, навіть, схоплюючи ідею, швидко від неї відмовляються [4, с. 11].

Так, педагог пише, що «...сотні людей – вчителі, колишні вчителі, студенти-практиканти, батьки, котрі навчають своїх дітей вдома, учні – говорили мені, що над учнями, які не справляються із завданнями чи виконують їх з помилками, насміхаються інші учні і дуже часто самі вчителі. У школі діти бояться насмішок і неповаги як однокласників, так і вчителів» [4, с. 59].

Коли дитина втрачає інтерес до процесу навчання, то вона погоджується «з наклеюванням ярликів і шаблонів»: – «Я не вмю думати», «Я тупа, дурна» і т.д.

Дж. Холт стверджує, що «...хорошим учнем може бути той, хто часто говорить, що він не зрозумів просто тому, що він постійно слідкує за

тим, чи розуміє він. Поганий учень не робить цього, більшість часу він не знає розуміє він чи ні. Таким чином, проблема полягає не в тому, щоб змусити учнів запитувати нас про те, що вони не знають; проблема в тому, щоб змусити їх усвідомити різницю між тим, що вони знають і чого не знають» [4, с. 17].

За Дж. Холтом, однією з причин дитячих невдач у навчанні є акцентування уваги вчителя на правильній відповіді, а не на процесі мислення, розв'язування проблем. Саме результатом такої поведінки вчителя є застосування учнями стратегії «продуцент» відповіді. Стратегія «продуцент» походить від назви *«producer»* і використовується для учнів, які не вникають в сутність матеріалу, а просто намагаються вгадати правильну відповідь.

Слово «мислитель» використовується педагогом для учнів, які докладають зусилля, щоб подумати над значенням, дійсністю того, над чим вони працюють [4, с. 11–12].

Коли дитина отримує відповідь нелегітимними засобами і отримує оцінку за знання того, що вона не знає, і крім того, вона знає, що нічого не знає – це подвоює шкоду. По-перше, дитина не вчиться, плутанина в її голові не прояснюється; по-друге, вона приходить висновку, що поєднання обману, вгадування, читання думок вчителя, хапання за нятяки, отримання правильної відповіді від інших учнів – це те, що від неї вимагається у школі, у цьому полягає навчання у школі [4, с. 248–249].

На сторінках книги «Причини дитячих невдач» педагог описує такий випадок: одного разу він відвідав школу, що користувалась репутацією дуже «хорошої» й «строгої». Директорка цієї школи запросила педагога відвідати урок математики, який вела вчителька, котра була гордістю школи. На уроці діти виконували задачі на множенні, а потім по черзі зачитували свої відповіді. Урок проходив спокійно, доки один з учнів сказав, що його відповідь відрізняється від відповіді інших. Щойно він хотів сказати свій варіант відповіді, вчителька зупинила його і відповіла: «Я впевнена, ми *не хочемо слухати* неправильну відповідь!». Учень не промовив жодного слова [4, с. 242–244].

Наступним результатом педагогічних помилок, за словами Дж. Холта, є зв'язок страху і низької успішності дітей у школі, негативний вплив страху на стратегію і навчання. Так, педагог відмічав, що «...сотні людей – вчителі, бувші вчителі, студенти-практиканти, батьки, котрі навчають своїх дітей вдома, учні – говорили мені, що над учнями, які не справляються із завданнями чи виконують їх з помилками, насміхаються інші учні і дуже часто самі вчителі. У школі діти бояться насмішок і неповаги як однокласників, так і вчителів» [4, с. 59].

Дж. Холт описував приголомшливий випадок. Так, розмовляючи з дітьми, педагог запитав у них, що, на їхню думку, відбувається у їхній голові, коли вчитель задає запитання, а вони не знають відповідь на нього.

Відповідь дітей вразила педагога. Коли вчитель задає запитання, а діти не знають відповідь на нього, то вони відчують *смертельний страх*. Діти бояться дати погану відповідь, що їхню відповідь перервуть, бояться, що їх назвуть дурними. Бути дурним – це смертельна образ для дитини.

Педагог констатує, що навіть у найдобріших і лагідніших школах діти бояться. Це жорстока дійсність життя, з якою потрібно мати справу [4, с. 70–71].

Педагог зробив цікаве відкриття. Так, коли людина робить помилку, вона відчуває своєрідне полегшення, послаблення напруги. Якщо людина зробила помилку, вона вже не хвилюється, що помилиться. Наприклад, коли людина йде по канату, то боїться впасти; якщо вона один раз впала – більше нічого не боїться. Діти, які беруть помилки дуже близько до серця, відчувають величезну напругу, коли виконують щось правильно. Хвилювання про ймовірну помилку так само погано (навіть гірше), ніж хвилювання про зроблену помилку. Ось чому, коли дорослі говорять, що дитина зробила завдання неправильно, вони чують як дитина зітхає з полегшенням. Дитина говорить: «Я так і знав, що неправильно». Для дитини краще помилятися і знати про це, ніж не знати, помилилася вона чи ні [4, с. 72–73].

Виконуючи просте арифметичне завдання, дорослі декілька раз перевіряють його, ніби не вірять, що виконали правильно. Якби дорослі були під таким «прицілом», під яким діти в класі, то вони перевіряли б завдання ще частіше.

Дж. Холт радить задавати дітям більше письмових робіт, особливо з математики; не потрібно задавати занадто багато завдань одночасно. Якщо ми змусимо дитину провести все заняття над одним завданням, то побачимо, що тривога і нудьга змусять її зробити дурні помилки. Зазвичай, першими здають роботи ті учні, які роблять найбільше помилок і отримують найгірші оцінки. Чому так відбувається? Відповідь проста: робота здана – напруга зникла. Діти можуть все ще хвилюватись за роботу, але це фаталістичний вид хвилювання – він не вміщує в себе нестерпного елемента вибору, діти ніяк не можуть вплинути на результат роботи.

Педагог наголошує, що виконуючи великий об'єм письмової роботи, діти відчуватимуть себе більш впевнено, якщо вони самі вирішуватимуть коли і скільки завдань вони хочуть виконати. Коли вчитель задає дітям виконати довгий список арифметичних завдань у школі, сподіваючись, що вони відчують себе впевненими, він, зазвичай, отримує зворотну сторону медалі. Вчитель створює нудьгу, тривогу, меншу увагу, більше помилок і, як результат, страх помилитись [4, с. 74–75].

Дорослі повинні уникати створювати ситуації, в яких діти відчувають напругу. Якщо ми цього не робитимемо, діти поставлять свої власні бар'єри: не звертатимуть увагу, байдикуватимуть і говоритимуть, що нічого не розуміють. Діти повинні заздалегідь зрозуміти, що вони не

відчуватимуть напругу на занятті, а у випадку, що так трапиться, вони зможуть зупинити цю напругу. Таким чином, діти готові думати, якщо зникне напруга [4, с. 76–77].

Дж. Холт підкреслював, що йому неодноразово доводилось чути, що «блискучі» діти в «хороших» школах називали себе дурними. Для них це слово означає «неосвіченість», а також низький інтелект, нікчемність, ненадійність, помилковість. Чому ці діти вважали себе такими? Тому що, здебільшого, дорослі ставились до них, ніби це так і було насправді. Дорослі навчають дітей не довіряти самим собі. Недивно, що діти вдають до своїх стратегій [4, с. 70–81].

Дж. Холт пише, що «...учні дивляться на школу з точки зору щоденних і погодинних завдань, які їм необхідно виконати» [4, с. 37]. Але вчитель має зовсім іншу думку про це. Сумлінний вчитель вважає своїм обов'язком вести учнів (принаймні частину шляху) по дорозі до блискучої мети, яка варта затрачених сил на її досягнення. Якщо вчитель викладає історію, він думає про те, як цікаво, захоплююче, корисно знати історію, і якими успішними будуть його учні, коли почнуть ділитися знаннями, отриманими на уроках історії. Якщо вчитель викладає французьку мову, то він думає про славу французької літератури, красу розмовної французької мови, вишуканість французької кухні і про те, як він передає ці знання своїм учням. Все це стосується вчителів з інших предметів. Вчителі переконані, що їхні інтереси та інтереси учнів у своїй основі співпадають. З цим можливо погодитись за умови, якщо вчитель володіє високим рівнем педагогічної майстерності.

Причиною дитячих невдач у навчанні за Дж. Холтом «були самі вчителі, а не математика, читання, правопис чи історія» [4, с. 55]. Вирішення цієї проблеми Дж. Холт бачив за умови щойно вчителі зрозуміють, що деякі речі в їх роботі можуть бути корисними, деякі – марними, а деякі – зовсім шкідливими, вони почнуть задавати запитання: «Що є що?». Тобто, почнуть проникати в сутність і закономірності педагогічно майстерної діяльності. Інші спроби покращити навчання, на переконання Дж. Холта, «ведуть, здебільшого, до марнування часу» [4, с. 55].

Дж. Холт наголошував на тому, що у школі вчителі повинні частіше задаватися запитанням: «Чого ми намагаємося досягти, і чи наші вчинки допоможуть нам досягти мети?». Вчителі повинні остерігатися робити добро по необхідності (щоб догодити керівництву школи, для прикладу) – те, що вони роблять з причин адміністративної економії чи зручності. Ще більша небезпека прихована в тому, що почавши робити щось із хороших мотивів, вчителі продовжують робити це наполегливо і сліпо, не зумівши і не побачивши, що вони завдають більше шкоди, ніж користі [4, с. 230].

Дж. Холт визначив, які чинники допомагають навчанню учнів, а також, що заважає школярам добре навчатися. По суті, Дж. Холт трактує педагогічну майстерність як вміння вчителя взаємодіяти з учнями, що

ґрунтується на знаннях педагога про те, які його дії приносять користь, а які є марними (а деякі зовсім шкідливими), і які стають причиною навчальних невдач. Дж. Холт не тільки критикував неправильну поведінку вчителя, але й розробив рекомендації щодо педагогічно майстерної діяльності учителя, вміння учителя взаємодіяти з учнями. Так, Дж. Холт наголошує на створенні особливого простору для навчання, іншими словами ратує за створення педагогічної реальності з позитивними характеристиками.

Безумовно, педагогічні погляди Дж. Холта є корисними для сучасних освітніх практик і потребують подальшого поглибленого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лещенко А. Домашнє навчання в системі професійної освіти США : дис. ... канд. пед.наук : 13.00.04 / А. Лещенко. – Київ, 2006.
2. Arvind Gupta. A life of John Holt [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arvindguptatoys.com/arvindgupta/DH8.pdf>
3. Farenga P. How to get an education at home [Електронний ресурс]. – Режим доступу 08.07.2010 : <http://patfarenga.squarespace.com/writing-by-patrick-farenga>
4. Holt J. How children fail. – Rev.ed. New York : «A Merloyd Lawrence Book» / J. Holt. – Massachusetts, 2002. – 298 p.
5. Holt J. How children learn. – Rev.ed. New York : «A Merloyd Lawrence Book» / J. Holt. – Massachusetts, 1992. – 303 p.
6. Holt J. Why teachers fail / J. Holt // The Education Digest1. – 1984. – № 12. – P. 58–60.